

מה שחוזר – הכרחי שיחזור על עבודותיה של אורנה ברומברג

"הדחף הוא צורך אינהרנטי בחיים האורגניים להחזיר מצב קודם של הדברים, מצב אותו היצור החי נאלץ לנטוש תחת לחצם של כוחות חיצוניים מפריעים... זהו הביטוי של האינטריות בחיים האורגניים עצמם" (פרויד, "מעבר לעקרון העונג" 1920).

כל אמנות משתמשת במנגנון של חזרה. לעיתים החזרה מיועדת לאפשר שינוי או תזוזה ולעיתים כדי למנוע אותה. לעיתים מה שחוזר באמנות הוא הדימוי עצמו על תכונותיו החומריות והצורניות, ולפעמים מה שחוזר באמנות הוא משהו אחר, אובייקט, משהו שאיננו נמצא אך מיוצג או מונכח באמצעות הדימוי. יש אמנות בה משהו חוזר כך סתם (כדי לסלסל, לקשט), ויש אמנות בה משהו חוזר מתוך כוונה. יש אמנות בה החזרה היא אמצעי ויש אמנות בה החזרה היא ממהות מעשה האמנות. יש אמנות שבה משהו חוזר כך שניתן לומר מאין חזר (למשל, מן הזיכרון) ויש אמנות בה משהו חוזר וניתן רק לומר שחזר. יש אמנות בה משהו חוזר להנאת הצופה, ויש אמנות בה מה שחוזר גורם אי נוחות, אי-שקט, מבוכה.

בעבודותיה של אורנה ברומברג יש חזרה של דימויים אנושיים (בובה, ילדה, מלכה, ליצן), דימויים מעולם החי (דגים, פרפרים וציפורים) ומעולם הצומח (פרחים). הציורים עושים שימוש באלמנטים קבועים שחוזרים בעבודות השונות, אך החזרה איננה מיכנית. זו חזרה שצוברת עוצמה ונוכחות וכוחה מעבר לשינויים שהאלמנטים הקבועים עוברים מסדרה לסדרה. עבודותיה של ברומברג מבליטות את החזרות למרות שהדימויים החוזרים עוברים שינויים במיקום, בצבע, במרכזיות. נדמה שהדימויים החוזרים מצביעים על משהו מעבר למה שחוזר באמצעות הכוח של החזרות. החזרות עוצמה ולא רק מה שחוזר מצביעים על מה שהוא ההכרח עבור האמן, עבור עבודת האמנות. המקום המפתיע, המעיק לעיתים שיש לחזרות בעבודות נושא אפקטים מעניינים. למשל, הבלטת החזרות יוצרת השהייה של כל השאלות הנוגעות למקור הדימוי או למשמעותו הנפשית. נדמה שהעבודות הופכות כל ניסיון לייחס משמעות, מובן או מקור נפשי לדימויים – לסוג של הפרעה למהלך היצירתי שמתכוון למשהו אחר. העוצמה שיש בעבודותיה איננה ניתנת לפיצוח פסיכולוגי במונחים של זיכרון, נטיית לב, מובן פנימי ואף איננה מבקשת לה הסבר או נימוק אמנותי גרידא. החזרה של האלמנטים בצורה היא חזרה עירומה, חשופה, זאת למרות שרק כעבודת אמנות יכולה החזרות לציבור עומק ועוצמה כאלו.

הדימויים של ברומברג הם ברובם דימויים מן הילדות, דימויים שקשורים לילדות ואולי אף לרגע של זיכרון מן הילדות. אך הדימויים מן הילדות נעדרים אופי אישי, הם סכמטיים ואינם נושאים תו של זיכרון קונקרטי. דימויים מן הילדות שאינם נושאים את העבר, אינם משחזרים את העבר ואינם חוזרים מן העבר. קשה לראות בדימויים החוזרים דימויים של מה שצף בכוח הזיכרון, על פני הצורה. בתמונות יש חזרה אבל החזרה איננה של הדימוי אלא החזרה היא בדימוי, בצורה עצמו, בו מצוירת שוב ושוב ילדה, מלכה, רקדנית, ציפור. החזרה היא בהווה של הציור ואיננה חזרה של העבר או על העבר. וגם אם יש בציורים האלה משהו שקשור לרגע בעבר, העבודות ממחזרות את הרגע של החזרה ולא את הרגע של החזרה אל העבר. ועוד יותר אפשר לראות שהציורים ממחזרים רגע של חזרה והרגע הזה של החזרה, במקום שיקומם את העבר ממקום נשכחותו, מבטל את העבר בתור מה שהוא. הילדה בודאי קשורה לאיזה רגע של זיכרון ילדות אבל בחזרתה בציור עכשיו היא משילה מעליה את הקשר עם המומנט הנוסטלגי. הציור איננו מצייר את העבר שוב ושוב אלא את מה שמן העבר מטביע עצמו בציור ברגע זה. זהו ציור שבחזרתו הוא ללא זמן. הוא איננו משכפל רגעים אלא רק מצרף זה לזה רגעים בהם מוטבע, באקט של הציור, שוב ושוב, אותו דימוי, אותה דמות, בציור עצמו – רקדנית, מלכה, ליצן, ציפור.

בעבודותיה של אורנה ברומברג חוזרים אותם דימויים והדימויים עוברים שינויים, נתונים לווריאציות אין קץ. הציפור לפעמים צבועה בצבע אטום עם קווי מתאר ולעיתים צבועה בצבע ששומר על שקיפותה, לעיתים היא מסתירה ולפעמים מגלה, ותוך האפשרויות האלה מתגלות אינספור אפשרויות נוספות. הדימויים שחוזרים משתנים גם במיקומם, באופן בו הם מתארגנים בתוך תבנית, במסגרת קומפוזיציה. אך בתוך השינוי המתמיד הזה של צורה, צבע ומיקום, ניתן לחוש כל הזמן במעין נוקשות, קפדנות קיצונית

בשמירה על מיקום בתבנית, במבנה. בתמונה אחת רואים על פני ציר אורך אחד ארבע ילדות עומדות, כמעט זהות זו לזו, זו לצד זו. ובציר אורך שני, מקביל לו, עוברות מצד לצד שרשראות פרחים ("ארבע ילדות ושרשראות פרחים" 2005). זהו אחד הציורים היחידים שנושאים כותרת ומשום כך מה שיש בכותרת איננו מקרי. יש לשאול מה מלמדת אותנו הספירה, השורה, הסדרה המארגנת במקרה זה. לכאורה, מדובר בסימטריה וארגון צורניים בולטים, אפילו בוטים. ילדות שספרו אותן ופרחים בשרשרת. אך התמונה איננה מציגה קבוצה של ארבע ילדות שונות המעוטרות בשלל פרחים. נדמה שהסדרה, החוקיות של הארגון נועדו להצביע על משהו אחר. האם אלה ארבע ילדות מארבע תמונות שונות שהתקבצו יחד, או שמא אותה ילדה שלא מרפה ומשתלטת על המשטח כולו? ואפשרי גם שזו אותה ילדה שצריכה הייתה להופיע בתמונות הבאות אבל מתוך איזה סירוב פנימי הותירה את חותמה הבלתי משתנה בציור הזה? התמונה לא מייצגת סצינה של ילדות ופרחים וגם לא מחויבת לארגון האסתטי של משטח הנייר. התבנית הקפדנית של ילדות ופרחים גם היא בשירות מנגנון חזרתי. האובייקט האמיתי של הציור איננו ילדה זו או אחרת, אלא איזו דמות מסדר אחר שנוכחת בכוחה של החזרה. השינויים, הווריאציות שהאמן משתמש בהם לא נועדו אלא כדי שאפשר יהיה להתגבר עליהם, להגיע אל מה שהוא מעבר לעקרון של השינוי.

נחזור לעניין התבנית. הציור מצייר את האובייקט שוב ושוב אך אין הוא מצייר את העבר שוב ושוב וגם, כך מסתבר, איננו מצייר את האובייקט שוב ושוב כדי ליצור חוקיות בדמות תבנית או דוגמה. בעוד הציורים שומרים על אחידות סדרתית, על תבנית של קישוט או עיטור, הם מסרבים לכל אפשרות דקורטיבית, לכל סדירות או חוקיות שמקורה בצורניות הצרופה. החזרה איננה חזרה על צורה, איננה חזרה של צורות שיוצרות תבנית.

התמונות עוקבות אחר קומפוזיציות קבועות. יש תשומת לב ניכרת לארגון של הקומפוזיציה. יש ציורים שיש בהם דמות אחת, כאלה עם דמות עיקרית וכמה שוליות יותר, יש דמויות שמוסרות חלקית, יש כאלה ששקיפות הצבע מאפשרת להציב דימוי נוסף לפנייהן או מאחוריהן, יש שגיליון הנייר נדמה מחולק בין כמה דמויות שוות-משקל התופסות כל אחת נתח מן המשטח. הקומפוזיציה עוד מודגשת על ידי היעדר רקע. הרקע איננו מקום, איננו אוריה ואיננו משענת לדמויות. הרקע מונו-כרומי או שגם אם איננו אחיד הוא נטול אפיון מוגדר. רקע של שום מקום ושל שום דבר שאך מדגיש את היחס-לכאורה בין הדימויים שעל המשטח. מי יותר חשוב ממי? מי גדול או בולט יותר? לעיתים הקומפוזיציה בנויה על בסיס של דמות ורקע (ילדות מעוטרות בפרחים, רקדנית בפתח של וילון מופשל, ילדה מלווה בציפורים) אך הרקע איננו מייצר קשר, זיקה עם הדמות אלא משמש מעין תוספת, או דימוי נפרד. אלה ציורים שיש בהם קומפוזיציה שמתפרקת בכוח של דימויים המצטרפים זה לזה בלי ליצור צירוף. הציור הוא אקראי והכרחי כאחד. ילדה-פרח-ציפור, ליצן-מלכה-ילדה-ילדה, נסיכה-ציפור-וילון. הקומפוזיציה היא תולדה של נוסחת צירוף שאת פישרה אין לדעת אך ברור שהנוסחה איננה נוסחה של ארגון חזרתי של הצורות על הנייר. הארגון החזרתי הוא תולדה של הנוסחה ולא סיבתה.

במה נאחז אם כך הציור של אורנה ברומברג? זהו ציור שמקיים ויכוח עם הילדות; אך מותר את הילדות בלתי מפוענחת ואף נעדרת. זהו ציור שמקיים ויכוח עם עולם האמנות על הפרקטיקות של עולם זה, של חיפוש משמעויות ויחוס מובנים סמליים. אך הציור של ברומברג משיל מעצמו את עולם האמנות על הקשריו הפרשניים בלי להפסיק להיות רלבנטי למה שהיא מהות האמנות. זהו ציור שמקיים ויכוח עם האסתטיקה תוך כדי שהוא משתמש בכליה אך הוא שומט עצמו מן המקום בו ערכים אסתטיים וחישוב אסתטי יוכלו לשמש אמת מידה עבורו.

זהו ציור שמקיים ויכוח עם המחשבה, עם האפשרות של המחשבות לרדוף זו אחר זו, לשחוק זו את זו עד דק והציור משיב לאפשרות זו של המחשבה באמצעות החזרה החזרתית. המחשבה שחוזרת, אם היא האלטרנטיבה הנוספת שנדחית כאן, היא מחשבה טורדנית שנועדה להסוות את הדבר שלשמו היא מופיעה. לכן המחשבה, בניגוד לדימוי, שוחקת את עצמה, שוחקת את הדבר שחוזר והופכת אותו לאין, מרדדת אותו ללא כלום. הציור עונה לאפשרות של המחשבה החוזרת בכך שהוא מייצר חזרה שלא מכלה את עצמה, מאפשר למחשבה להתקיים בלי שתתכלה, בלא שתשחק. הציור הזה מקיים ויכוח חד וקולני לא רק עם המחשבה הטורדית, שקמה על חושבה, אלא גם עם המחשבה שהיא מארג או רצף, עם המחשבה שנבנית מכך שהיא שוזרת דבר זה באחר, הקשרים, משמעויות, חידושים. הציור הזה בונה מארג שנפרם במעשה האריגה וזה מה שמאפשר לגורלה של החזרה לא להיות כגורל המחשבה.

פרויד אומר במאמרו "מעבר לעקרון העונג" שהחידוש הוא תמיד תנאי להנאה. אבל ילדים לעולם לא יתעייפו מלבקש את המבוגר לחזור על משחק שמצא חן בעיניהם כל עוד המבוגר מסכים, עד אשר המבוגר יותש. אם נספר לילד סיפור יפה, הוא יתעקש לשמוע אותו שוב ושוב ויעדיף זאת על פני סיפור חדש. הילד יקפיד ללא-פשרות על כך שהחזרה תהיה זהה והוא יתקן כל שינוי קל שהמספר יהיה אשם בהכנסתו גם אם השינויים הוכנסו מתוך תקווה לעורר מחדש את היענותו של הילד. החזרה, כפי שפרויד מבין אותה, היא חזרה שבכוחה לחצות ולהדביר כל שינוי, כל דרישה לחידוש. זו הנאמנות לתנועה החוזרת שפרויד ראה בה את תנועת הדחף, שמאפשרת לדחף, הדחף שאיננו תלוי בחדשנות, ברענון או בשינוי, להגיע לסיפוקו. זו החזרה הטהורה סביב מה שהדבר החוזר איננו מייצג אותו ואיננו מחליף אותו. זו החזרה הטהורה שנעה סביב משהו שאין לו קיום בזמן או בזיכרון, משהו שהחזרה יכולה לעורר או להעיד על נוכחותו ובכך לאפשר סיפוק באמצעותה.

הנאמנות של אורנה ברומברג היא נאמנות לאמנות, לדחף היצירה, אך היא איננה מחויבות להנאה שהאמנות אמורה לעורר בנו כשהיא מציגה את החדש, המקורי, השונה, הבלתי צפוי. זו איננה נאמנות לחוויה האסתטית או לאמצעים הנתונים בידי האסכולה לסמן את התחום האסתטי. זו נאמנות למנגנון רב העוצמה של החזרה עצמה, מנגנון שנוגע בגרעין של היצירתיות עצמה. לכן זו אמנות שמשתמשת בצורות, דימויים וצבעים תוך כדי שהיא מוותרת על המעטפות של "הצורה היפה" או של התחליף המפתה. הדמויות נותרות קבועות ככל האפשר, הטכניקה מסלקת כל הפרעה אפשרית מן הקביעות הזו שמתאפשרת בחזרה הצרופה. נראה זאת באלמנטים מעולם החי שמוצגים לעיתים בצורה הסכמטית ביותר האפשרית (כמו הדגים) ולעיתים הסכמטיות היא תולדה של ידע לא שימושי (מגדיר ציפורים המועתק לתבנית של ציפור). כל אלה אמצעים לצמצם את תשומת הלב המוקדשת לווריאבילי, למשתנה. הפיתוי נשמר בדרגה המינימאלית ביותר האפשרית כדי לחשוף את החזרתיות במלוא עוצמתה. זה כדי לא לפחד או להירתע מן האובייקט המוטבע בקיבעונו, שהחזרה הופכת להכרחית.

ציוריה של ברומברג שייכים לזן מסוים באמנות שבו פשטות וצמצום של אמצעים משמשים כדי למסור את תמצית החיים והיצירה. ציוריה מתעקשים על משפט ויזואלי אחד, על מנה קצובה של נתונים חושיים שבאמצעותם, דרך החזרה האינסופית שלהם ועליהם, נבנה עולם שלם. דרך שינויים מינוריים שמייצרים עוד גירסה, עוד אופן הצגה, עוד גוון או ארגון מרחבי, מטביעה אמנות זו בצופה הד של עולם נפשי שאין לרדת לחקרו. אמנות זו מלמדת אותנו שהאמנות, כוחה לעיתים בצורה אחת שטורדת ונבכנת שוב ושוב, במחווה זעירה שיש לה אינספור פנים, בתנועה אחת, מוכרת וזרה, שמופיעה שוב ושוב עד שאין דרך ואין צורך עוד להיפטר ממנה. מתוך רפרטואר מצומצם של דימויים - נפרשים ונובעים החיים כולם.

רות רונן
ינואר 2010